

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

När slaktaren gjort sitt

en kritisk diskursanalys av Arlas och Scans framställning av
djurens roll i kött- och mjölkproduktionen

Författare: Paula Björck
Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp
Vårterminen 2015
Handledare: Eva Kärfve

Sammanfattning

Författare: Paula Björck

Titel: När slaktaren gjort sitt: en kritisk diskursanalys av Arlas och Scans framställning av djurens roll i kött- och mjölkproduktionen

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Handledare: Eva Kärfve

Sociologiska institutionen, vårterminen 2015

Människors användande av andra djur för sina egna syften och intressen uppfattas ofta som oproblematiskt och självklart. Syftet med den här uppsatsen är att synliggöra de bakomliggande ideologiska mekanismer som kan bidra till att möjliggöra och legitmera denna ordning, som kan benämnas speciesism. Med hjälp av Faircloughs kritiska diskursanalys analyseras Arlas och Scans egna beskrivningar av sina produktionsprocesser och djuren som utnyttjas i dessa, i en utåtriktad kontext. I uppsatsen argumenteras det för att kött- och mjölkproduktionen på olika sätt konstrueras som oproblematiskt och legitim genom bland annat texternas krävda implicita förhandsantaganden och formuleringar av 'agency'. Djurvälstånd hävdas bland annat genom en djurskyddsnationalism som positionerar den svenska kött- och mjölkproduktionen som garanterat omsorgsfull gentemot det icke-svenska. 'Agency' formuleras på olika sätt så att djuren stundtals framställs som frivilliga subjekt och stundtals som varor, medan mänskligt ansvar ofta är osynligt. Slutligen är själva dödandet ständigt frånvarande i Arlas och Scans beskrivningar, vilket skapar ett avstånd mellan djuret och produkten.

Nyckelord: kritisk diskursanalys, kritiska djurstudier, speciesism, djurindustrin, köttproduktion, mjölkproduktion, slakt

Innehållsförteckning

Sammanfattning	
1. Introduktion.....	1
1.1 Inledning.....	1
1.2 Bakgrund.....	1
1.2.1 Människa-djur-relationers sociologiska relevans.....	1
1.2.2 Kött- och mjölkproduktion i praktiken.....	2
1.3 Syfte och frågeställningar.....	3
2. Tidigare forskning.....	3
3. Teori.....	5
3.1 Diskursanalys.....	5
3.1.1 Faircloughs kritiska diskursanalys.....	6
3.2 Speciesism och kapitalism.....	8
3.3 Karnism, disciplinering och den frånvarande referenten.....	10
4. Metod.....	11
4.1 Material och avgränsning.....	11
4.2 Kritisk diskursanalys: tillvägagångssätt.....	12
4.3 Metodreflektioner.....	13
5. Analys.....	14
5.1 Välfärdsdiskurs: glada (svenska) djur smakar gott!.....	14
5.1.1 Välfärd som cirkelargument: djur som smakar gott är glada!.....	15
5.1.2 Djurskyddsnationalism: svenskhet som garant i sig.....	16
5.2 'Agency' och ansvar för skeenden.....	17
5.2.1 "Korna vill bli mjölkade": djuren som aktivt och frivilligt deltagande.....	17
5.2.2 "Slakten inleds...": passiva satsen och otydlig 'agency'.....	18
5.3 Dödandet lyser med sin frånvaro.....	21
6. Diskussion och slutsatser.....	25
Referenslista.....	26

1. Introduktion

1.1 Inledning

Hösten 2013 publicerade slakt- och charkuteriföretaget Scan en helsidas reklamannons som skulle visa hur falukorvstillverkning går till "från grunden". Reklamannonsen (se nedan) beskriver produktionsprocessen i nio steg, i text och bild, från inledningen med två levande djur, en ko och en gris från "en närliggande bondgård", till det nionde steget som består av färdig, skivad falukorv i en stekpanna. Vad som händer mellan steg 1 och steg 9 och hur Scan vill framställa sin produktion av livsmedel ligger till fokus för analysen i denna uppsats. Utöver Scan analyseras också material från mejeriföretaget Arla, som tillsammans med Scan utgör två av Sveriges stora producenter av animaliska livsmedel.

Med hjälp av kritisk diskursanalys av dessa två stora svenska djurindustriföretag, med fokus på deras egna beskrivningar av sina respektive produktionsprocesser och därigenom den bild de konstruerar av djuren i produktionen, är förhoppningen att kunna identifiera och finna förklaringar till hur djuren i dessa industrier konstrueras som möjliga att använda som redskap och resurser i produktionen.

En av uppsatsens teoretiska utgångspunkter är att samhället genomsyras av speciesism, som kan förstås som en ideologi där människor exploaterar andra djur, drivet av ekonomiska intressen, vilket ger upphov till att djur konstrueras som för människor exploaterbara och ätbara.

1.2 Bakgrund

1.2.1 Människa-djur-relationers sociologiska relevans

Människan har moraliska skyldigheter gentemot djuren

LRF har värderingar och riktlinjer som ska garantera en hållbar livsmedelsproduktion. Vi anser att djur och natur kan nyttjas för att producera livsmedel under ansvar.

Människans ansvar är att garantera god omsorg om djur och natur. Vi har en moralisk skyldighet att behandla djuren ansvarsfullt och med respekt. Sveriges bönders ambitioner och mål med djurhållningen ska uttryckas och förverkligas med hänsyn till djurens behov. Djur ska respekteras som kännande varelser oavsett produktionsförmåga och egenskaper. Det finns ett samspel mellan människa och djur. Vi har ett ömsesidigt behov och nytta av varandra. (Lantbrukarnas Riksförbund)

Sociologiska analyser av makt, dominans och förtryck har nästan uteslutande intresserat sig för relationer mellan människor. Maktförhållanden mellan människor och andra djur har däremot oftast förbisetts och ansetts sakna relevans (Peggs, 2013; Stibbe, 2001). Detta trots att icke-mänskliga djur i allra högsta grad har haft och har viktiga roller i den (mänskliga) sociala världen (Peggs, 2013; Nibert 2002; Twine, 2010). Peggs menar att på grund av de många olika uttryck som människors relationer till djur tar sig, exempelvis som livsmedel, husdjur och underhållning, och hur dessa har kommit att bli mer konfliktfyllda, är dessa relevanta för sociologin att inkludera (Peggs, 2013: 597). "Our lives are infused with non-human animals [...] For sociology to be about societies in all their complexities it must recognize this" (Peggs, 2013: 603).

Citatet av Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) ovan är ett exempel på en syn på människans relation till andra djur som självklar, oproblematiserad och ömsesidigt gagnande. Maktrelationer mellan människan och andra djur är något som tas för givet, som en naturgiven ordning. Detta antagande bör ifrågasättas och problematiseras. Twine menar att "sociology works to question the naturalization of the 'human' as, for example, *needing* to consume other animals, and can be used to examine the institutionalized presence of speciesism and its intersections with other relations of power" (Twine, 2010: 9). Djuren i djurindustrin föds upp, lever och dödas för människans syften. En utgångspunkt i den här uppsatsen är att denna ordning är socialt konstruerad och inte alls naturgiven.

1.2.2 Kött- och mjölkproduktion i praktiken

I Arlas produktion används nötdjur, framförallt kor, i Scans produktion används nötdjur, grisar och lamm. Själva definitionen av slakt är död genom avblodning (Jordbruksverket, 2014a), det vill säga att halspulsådern snittas upp så att djuret förblöder. Enligt svensk djurskyddslag måste någon form av bedövning ske innan halspulsådern skärs eller sticks upp. Det skiljer sig något åt mellan olika djurslag vilka metoder för bedövning som är tillåtna att använda innan avblodningen (Jordbruksverket, 2014a). De vanligaste bedövningsmetoderna är bultpistol för nötdjur, vilken skjuts i pannan så att djuret blir medvetslöst; nedsänkning i koldioxidbad för grisar, vilket "ger upphov till aversiva reaktioner" (Berg & Axelsson, 2010: 32) och elektricitet för lamm, där lammet ges en elchock mot huvudet (Berg & Axelsson, 2010: 20-21, Lindström, 2013: 54-55). Grisar slaktas när de är cirka ett halvår gamla. Ungefär 2,6 miljoner grisar slaktas varje år i Sverige (Svenskt kött, c). Lamm slaktas när de är mellan 3-6 månader gamla (Svenskt kött, a). Slaktåldrar för nötdjur varierar beroende på om de används i

mjölkproduktionen eller direkt i köttproduktionen. De flesta nötdjur av 'köttrras' slaktas vid mellan ett till två års ålder (Svenskt kött, b).

För att en ko, liksom alla däggdjur inklusive människan, kontinuerligt ska producera mjölk så krävs det att hon regelbundet föder en kalv. Korna i mjölkindustrin hålls dräktiga och/eller lakterande i stort sett konstant från könsmognad och fram tills de inte längre är lönsamma i produktionen, då skickas de till slakt. Genomsnittslivslängden för kor i den svenska mjölkindustrin är fem år (Arla, a); vilket kan ställas i relation till att en ko skulle kunna leva i upp till 25 år (Lindström, 2013: 10). I konventionell mjölkproduktion tas kalven vanligen från kon direkt efter födseln. Enligt Jordbruksverket (2014a) ”bör” korna först få möjlighet att ”licka sina nyfödda kalvar”, men det är alltså inget krav. I KRAV-märkt produktion ska kon och kalven få vara tillsammans i minst 24 timmar innan separering (KRAV, 2015). Om det fanns möjlighet skulle kon ge kalven di i ungefär ett år (Lindström, 2013: 7). De flesta kvigkalvar som föds används i mjölkproduktionen. Tjurkalvarna som föds i mjölkindustrin är däremot överflödiga, några används för avel men de flesta går till slakt (Arla, a).

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur Arla och Scan beskriver sina produktionsprocesser i en utåtriktad kontext, med fokus på hur djurens roll i produktionen beskrivs och visas upp, såväl skriftligt som visuellt. Av särskilt intresse är att belysa eventuella konflikter och motsägelser i beskrivningarna av djurens roll i kött- och mjölkproduktionen. Med detta syfte i åtanke har följande frågeställningar formulerats:

Vilka roller skapas åt djuren i Arlas och Scans utåtriktade kommunikation?

Hur konstrueras djur diskursivt som möjliga och självklara att utnyttja i kött- och mjölkproduktionen?

2. Tidigare forskning

Kritiska djurstudier (Critical Animal Studies (CAS)) är ett relativt nytt interdisciplinärt akademiskt fält, som kan sägas utgöra ”a frame for thinking critically about the broad sociopolitical enmeshment of human-animal relations” (Twine, 2010: 9). Kritiska djurstudier har också en uttalad ståndpunkt mot det som uppfattas som människors exploatering av andra djur (Peggs, 2013: 601). En första inspiration till författandet av den här uppsatsen var Josefin Velanders sociologiska masteruppsats ”*Ett liv som gris*”: en diskursanalys av *Grisskandalen 2009 i svenska medier*, som med ett djurkritiskt perspektiv, queerteori samt Laclau och Mouffes diskursteori analyserar medierapporteringen som följde efter Djurrättsalliansens dokumentering och avslöjande av missförhållanden på svenska grisgårdar (Velanders, 2013).

I *The sexual politics of meat: a feminist vegetarian critical theory*, vars första utgåva kom 1990, analyserar Carol J. Adams hur djur feminiseras och sexualiseras medan kvinnor ”animaliseras” (till exempel i uttrycket ”behandlas som ett stycke kött”) och drar paralleller till köttätandets starka sammankopplande med maskulinitet. Stort fokus ligger på reklam, bland annat föreställande kött i form av en kvinnokropp som ska konsumeras, köttbitar som ser ut att 'posera' på ett stereotypt sexuellt feminint sätt eller en naken kvinna med styckningsschema ritat på kroppen (Adams, 2010).

Sociologen David Nibert analyserar hur exploatering och förtryck av människor och andra djur hänger ihop och drivs av ekonomiska intressen, i ett historiskt perspektiv med fokus på kapitalismens framväxt. I sin bok *Animal rights, human rights: entanglements of oppression and liberation* (2002) vill han visa på dessa kopplingar med det uttalade syftet att å ena sidan få djurrättsrörelser att i större utsträckning inkludera en kritik av kapitalismen och å den andra sidan få vänsterrörelser (i en bred bemärkelse) att intressera sig för speciesismen. Han för fram en kritik mot historieskrivning som framställer människans utnyttjande av djur som något entydigt och objektivt positivt för människors samhällsutveckling och framsteg, Nibert menar istället att detta framförallt gynnat en liten grupp privilegierade på bekostnad av flertalet (2002).

Statsvetaren Per-Anders Svärd forskar om djur i politik och lagstiftning, med fokus på djurvälståndsdiskurs och djurskyddslagens uppkomst i Sverige. Han har bland annat skrivit om djurskyddsnationalismen i slaktdebatten i Sveriges riksdag på 30-talet, där Svärd menar att idén om den svenska djurhållningens 'humana' överlägsenhet endast kan existera i motsättning till rasistiska konstruktioner om den Andres djurplågeri. I 30-talets slaktdebatt

placerades problemet främst på judars och samers slaktpraktiker, för att undgå kritik mot den svenska slakten i sig, paralleller kan dras till dagens diskussioner om 'halalslakt' (Svärd, 2013, 2014).

3. Teori

Detta teorikapitel behandlar först några centrala teoretiska aspekter av diskursanalys i allmänhet och Faircloughs kritiska diskursanalys i synnerhet, samt motiveras varför just denna utgångspunkt är tillämplig för att uppnå denna uppsats syfte. Därefter följer en genomgång av de teorier och begrepp som utöver Fairclough utgör studiens teoretiska ramverk; dessa är främst hämtade från det akademiska fältet kritiska djurstudier. Speciesism definieras ur en kritisk teoretisk förståelse. Människans relationer till andra djur diskuteras i relation till kapitalismen. Noskes begrepp det djurindustriella komplexet (Animal-Industrial Complex) presenteras och kompletteras med Twines (2012) förslag till utveckling och användning av det samma. Begreppen karnism (Joy, 2014) och den frånvarande referenten (Adams, 2010) diskuteras och kopplas sedan, liksom speciesism, till Faircloughs analys av makt, språk, ideologi och 'common sense'. Slutligen redogörs för Williams (2004) resonemang om djurindustrins hänsynstagande till djurs medvetande och upplevelser.

3.1 Diskursanalys

Diskursanalysens föremål för identifiering och analys är det som tas för givet, uttrycks som självklart, naturligt och sant i en kontext och som därmed inte kräver vidare förklaring. Av intresse är det som uttryckligen sägs, men också det som uttrycks implicit, vilka mönster som urskiljs, samt vad detta får för sociala konsekvenser (Denscombe, 2009: 393; Winther Jørgensen & Phillips, 2000: 28-29). Då diskursanalysen, enkelt uttryckt, strävar efter att uppnå förståelse för "vad människor försöker göra genom talet, texten eller bilden" samt "vilka bakomliggande antaganden som krävs för att uppnå detta" (Denscombe, 2009: 393), tycks det vara en lämplig metod för att analysera hur dessa två företag inom djurindustrin presenterar sina produktionsprocesser och djuren i dem.

Det finns flera olika teoretiska och metodologiska ingångar till diskursanalys. Det angreppssätt som används i denna studie är Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. I kritisk diskursanalys finns ett genomgående maktperspektiv, här menas att ”diskursiva praktiker bidrar till att skapa och reproducera ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000: 69). Till skillnad från vissa andra modeller av diskursanalys (Winther Jørgensen & Phillips, 2000: 25-26) menar Fairclough att 'allt' inte är diskurs;

whereas all linguistic phenomena are social, not all social phenomena are linguistic – though even those that are not just linguistic (economic production, for instance) typically have a substantial, and often underestimated language element (Fairclough, 2015: 56)

I följande avsnitt redogörs för några teoretiska aspekter av Faircloughs kritiska diskursanalys. I metodkapitlet nedan redogörs sedan för det konkreta metodologiska tillvägagångssätt som Faircloughs kritiska diskursanalys föreslår och som utgås ifrån i den därefter följande analysen.

3.1.1 Faircloughs kritiska diskursanalys

Faircloughs definition av diskurs är språk som social praktik, vilken determineras av sociala strukturer, men som även kan reproducera eller förändra sociala strukturer. Stort fokus ligger på att synliggöra maktstrukturer genom att analysera hur användning av språk, även i de till synes mest neutrala och vardagliga sammanhang, kan bidra till att reproducera (eller förändra) rådande maktordning. Fairclough menar att det finns två sätt att utöva makt och upprätthålla maktrelationer; antingen med tvång genom våld och/eller hot om våld eller genom att skapa samtycke (Fairclough, 2015: 64-65). Samtycke skapas och upprätthålls med ideologisk makt, som enligt Faircloughs terminologi innebär ”the power to project one’s practices as universal and ’common sense’” (Fairclough, 2015: 64). Mer om ’common sense’ nedan.

Power in discourse och power behind discourse innebär ideologisk maktutövning och/eller kamp genom (som äger rum i) diskursen, respektive (kamp om) makten över diskursen. Fairclough sammanfattar dessa två koncept på ett kärnfullt sätt som följande, ”in terms of ’power in discourse’, discourse is *the site of* power struggles, and, in terms of ’power behind discourse’, it is *the stake in* power struggles – for control over orders of discourse is a powerful mechanism for sustaining power” (Fairclough, 2015: 98, min kursivering). Power in discourse innebär att producenten av en text har makten över och kontrollerar vad som

inkluderas och därmed vad som exkluderas och på vilket sätt exempelvis kausalitet och agentskap framställs och hanteras. Detta gäller för en envägskommunikation, så som Scans reklamannons ”Falukorv från grunden” som analyseras nedan, till skillnad från exempelvis ett samtal där kommunikationen sker direkt och där rollerna som producent och uttolkare växlar mellan deltagarna. I ett samtal blir maktrelationer och möjliga subjekspositioner tydligare och synligare. I en envägskommunikation, Fairclough använder massmedia som exempel, måste producenten skapa ett idealt subjekt som tänkt mottagare, då det inte går att veta vem som är tolkare av texten (Fairclough, 2015: 78-79).

För att en text (se avsnitt 4.2, nedan, för definitionen av 'text') ska bli begriplig krävs att uttolkaren använder sig av redan givna förhandsantaganden om världen (member's resources) (Fairclough, 2015: 102-106), vilka ”chain together successive parts of texts by supplying ‘missing links’ between explicit propositions, which the hearer/reader either supplies automatically, or works out through a process of inferencing” (Fairclough, 2015: 104). Följande citat är ett ganska uppenbart exempel (som återkommer i analyskapitlet nedan).

”Det finns inga genvägar om du ska göra riktigt god falukorv. Så börja med att besöka en närliggande bondgård. Där köper du en ko och en gris.” (Scan, 2013)

För att ovanstående meningar ur Scans reklamannons ”Så här gör du falukorv från grunden” ska gå att förstå krävs bland annat ett implicit antagande om vad en ko och en gris har med falukorv att göra, nämligen att huvudingrediensen i korven består av delar av deras styckade kroppar. Men kanske först och främst så implicerar det en värld där en ko och en gris är varor som kan köpas och säljas. Dessa antaganden finns alltså inte explicit i texten utan är något som uttolkaren (oftast) omedvetet läser in. Produktionen av en text är också en tolkande process, i den bemärkelsen att producenten i skapandet av texten, liksom uttolkaren i tolkningen av densamma, utgår ifrån dessa implicita antaganden om (eller tolkningar av) världen. Fairclough menar att detta kan förmå uttolkaren att anta textens implicita förförståelse som 'common sense', eftersom denna är nödvändig för att begripliggöra texten (Fairclough, 2015: 102-106). Uttolkaren är dock inte passiv mottagare av detta, utan kan givetvis motsätta sig textens krävda implicita antaganden (Fairclough, 2015: 106).

Dessa implicita antaganden fungerar ofta ideologiskt, “in terms of ways of constructing texts which constantly and cumulatively ‘impose assumptions’ upon text interpreters *and* text producers, typically without either being aware of it” (2015: 106), vilket

ger upphov till ideologisk 'common sense' ”*in the service of sustaining unequal relations of power*” (2015: 107). Dominerande diskurser kan bli naturaliserade, i den bemärkelsen att de kommer att uppfattas som neutrala, naturliga och legitima, alltså som tomma på ideologi och den självklara ordningen (Fairclough, 2015: 112-113).

Även om Fairclough talar om maktrelationer mellan människor så menar Stibbe (2001) att Faircloughs utgångspunkter om språk, makt, ideologi och 'common sense' är relevanta även för att analysera maktrelationer mellan människor och andra djur, i exempelvis kött- och mjölkindustrin;

One of the main reasons that animals are excluded from discussions of language and power is that they are not, themselves, participants in their own social construction through language [...] It is in the manufacturing of consent within the human population for the oppression and exploitation of the animal population that language plays a role (Stibbe, 2001: 146-147).

3.2 Speciesism och kapitalism

Ursprunget till människans makt och dominans över andra djur finns i människors domesticering av andra djur (DeMello, 2012). ”One of the key relationships between animals (wild and domesticated) and humans is that humans kill animals in order to consume them” (DeMello, 2012: 11). Utnyttjandet av andra djur för människors intressen har dock intensifierats under de kapitalistiska produktionsförhållanden som nuvarande ekonomiska system bygger på, såväl vad gäller antal djur i produktionen som produktionsmaximering av enskilda djurs kroppar, med hjälp av exempelvis selektiv avel, foder eller genteknik (DeMello, 2012: 272-273; Nibert, 2002:15-18, 2003; äv. Noske, 1989; Twine, 2010: 9).

Det finns olika teoretiska ingångar till och förståelser av begreppet speciesism. Från bland andra Peter Singers moralfilosofiska definition av speciesism som fördomar och diskriminering baserat på arttillhörighet, med människan i toppen av hierarkin (Nibert, 2002: 7), till kritisk teoretisk förståelse av speciesism som ideologi, ”that is, a set of widely held, socially shared beliefs” , där speciesism ”results from and supports oppressive social arrangements” (Nibert, 2002: 10). Den sistnämnda definitionen är den som kommer användas här. Nibert kritiserar tendensen hos vissa djurrättsteoretiker, som exempelvis Singer, Regan och Spiegel, att placera roten till speciesismen som fördomar och diskriminering på en individuell nivå, vilket bortser från sociala och ekonomiska strukturer (Nibert, 2002: 7-9). Nibert ställer upp tre faktorer för strukturellt förtryck i allmänhet, som han menar även gäller

för makthierarkin mellan människan och andra djur. Dessa tre faktorer är ekonomiskt intresse/exploatering, ojämn makt (t ex stat) samt ideologisk kontroll (Nibert, 2002: 12-15).

I sin marxistiska analys av exploateringen av mänskliga arbetare under kapitalismen och djur i djurindustrin diskuterar Noske 'specialiseringen' av djuren i industrin som tagit fart under senare tid. Till exempel finns det nu specialiserade 'köttkor' och 'mjölkkor', medan det tidigare bara fanns en typ (Noske, 1989: 14-17; Svenskt kött, c). Noske menar att den höga produktiviteten ofta används som mått på djurens välmående, men hon konstaterar att detta mått har ett ensidigt fokus samt osynliggör individuella djur;

just like the managers who claimed that their measures contributed to humanization of work and to human welfare, the managers in animal industries often voice the opinion that increased productivity in animals is an indication of their well-being. This notion is a false one because of the fact that the term 'productivity' is used as an average: it refers to an economic unit comprising large groups of animals rather than to individuals. Moreover, the term 'productivity' pertains to one particular animal capacity in isolation (for example, milk production), whereas an animal's well-being concerns the whole animal (Noske, 1989: 16-17).

Sociologen Richard Twine föreslår en utveckling och användning av Noskes (1989: 22-39) begrepp det djurindustriella komplexet (Animal-Industrial Complex, A-I C) (Twine, 2012). Twine menar att formulerandet av begreppet det djurindustriella komplexet syftar till att "contextualize the use of animals as food not primarily within a rubric of inadequate ethical frameworks but as part of the wider mechanics of capitalism and its normalizing potential" (Twine, 2012: 15). Noske ger ingen strikt definition av det djurindustriella komplexet, något som Twine spinner vidare på och formulerar

an initial basic and succinct definition of the A-IC as a partly opaque and multiple set of networks and relationships between the corporate (agricultural) sector, governments, and public and private science. With economic, cultural, social and affective dimensions it encompasses an extensive range of practices, technologies, images, identities and markets." (Twine, 2012: 23)

Kött- och mjölkindustrin är tätt kopplade till varandra (Svenskt kött, 2015: 34-35), ungefär 65 procent av djuren i nötköttproduktionen kommer direkt från mjölkindustrin, varav 25 procentenheter är uttjänta mjölkkor och 40 procentenheter kalvar (Svenskt kött, c). Laktovegetarianism på etiska grunder utgår ofta ifrån att kött- och mjölkproduktion är skilda från varandra och att mjölkproduktion därmed inte innefattar dödande, men denna statistik säger något annat. Kött- och mjölkindustrin kan sägas vara två sidor av samma mynt av det djurindustriella komplexet; Scan slaktar 'biprodukter' från mjölkindustrin – uttjänta mjölkkor samt överflödiga kalvar, framförallt tjurkalvar som inte kommer producera mjölk.

3.3 Karnism, disciplinering och den frånvarande referenten

Sociologen och psykologen Melanie Joy introducerar begreppet karnism i sin bok *Varför vi älskar hundar äter grisar och klär oss i kor* (2014). Joy definierar karnism som köttätandets ideologi; en osynlig våldsideologi som gör att vissa djur anses ätbara medan andra anses oätbara. Osynlig då i motsats till vegetarianism eller veganism, som är namngivna ideologiska ställningstaganden, har köttätande som ideologi inte namngivits och ses oftast inte som ideologiskt. Existerande begrepp som carnivore eller köttätare är inte tillfredsställande då de beskriver en biologisk betingelse eller en praktik (den faktiska handlingen att äta kött), dessa undgår att beskriva den ideologi som ligger bakom människors ätande av vissa djurs kroppar. Våldsamt då ”den bokstavligen är uppbyggd runt fysiskt våld [---] om vi tog bort våldet ur systemet – och slutade att döda djur – skulle systemet upphöra att existera” (Joy, 2014: 39). Joy menar att karnismen bland annat upprätthålls och rättfärdigas med hjälp av vad hon kallar de tre N:en: att äta (vissa) djur (eller produkter från deras kroppar) anses vara Normalt, Naturligt och Nödvändigt (Joy, 2014: 111). Karnism kan sägas vara en produkt av speciesism; karnismen förutsätter ett speciesistiskt samhälle. Begreppet kommer inte uttryckligen att användas i analysen av det empiriska materialet, men det utgör en bakgrundsförståelse för de i detta sammanhanget relevanta maktstrukturerna och kan även kopplas till Faircloughs resonemang om naturalisering av diskurser och ideologisk ’common sense’.

Djurrättsförespråkare hävdar ofta att om djuren bara erkändes som kännande individer så skulle speciesismen rämna. Tvärtom menar Williams, i ”Disciplining animals: sentience, production and critique”, att djurindustrin redan tar hänsyn till djurs subjektiva upplevelser i utformandet av produktionen, särskilt i nya slakterianläggningar som konstrueras utefter hur djuren upplever exempelvis syn-, doft- och ljudintryck, för att få dem att ’frivilligt’ och smidigt röra sig framåt genom anläggningen. På så sätt, genom denna disciplinering av djuren, kan produktionen effektiviseras (Williams, 2004). Detta kan kopplas till Nibert och Twine ovan, det vill säga att utnyttjandet av djur inte bottnar i en rent moralisk felbehandling, utan en materiell struktur.

Adams (2010: 66-67) menar att djuren är frånvarande från köttet som äts. Dels är de levande djuren frånvarande, då dödandet av dem är förutsättningen för att de ska kunna bli kött. Dels är de döda djuren frånvarande med hjälp av språkliga och gastronomiska omskrivningar. Djuren är alltså frånvarande referenter (absent referents) som är ”there

through inference, but its meaningfulness reflects only upon what it refers to because the originating, literal, experience that contributes the meaning is not there” (Adams, 2010: 67).

4. Metod

I metodkapitlet görs först en genomgång av det empiriska materialet samt studiens avgränsning. Därefter beskrivs det praktiska tillvägagångssätt som Fairclough föreslår för kritisk diskursanalys. Slutligen följer några metodologiska reflektioner.

4.1 Material och avgränsning

Det empiriska materialet består av Arlas och Scans officiella hemsidor samt en reklamannons från Scan, med särskilt fokus på deras utåtriktade presentationer av sina respektive produktionsprocesser och djuren som används i dessa. Arla och Scan är valda då de i Sverige är ledande i sina respektive branscher (Arla Foods; Scan, a). Deras utåtriktade kommunikation når således ut till många och de har ett inflytande över diskurser som rör djuren i djurindustrin och produktionen (och konsumtionen) av kött och mjölk. Twine (2012: 27-28) föreslår djurindustriföretags officiella hemsidor som empiriskt material för studier, då dessa ”provide discursive evidence for how [companies¹] construct their economic and social role and specifically of how animals and their genetics become transformed into commodities” (Twine, 2012: 28).

Studien avgränsas till en utåtriktad kontext, men det hade varit intressant att jämföra med text avsedd för intern produktion och tolkning, till exempel branschtidningar. En annan relevant ingång hade också varit att jämföra med hur en organisation som är kritisk mot djurindustrin, exempelvis Djurens rätt, beskriver samma produktionsprocesser, för att på så sätt analysera kampen om makt i och bakom diskurs.

I Arlas och Scans produktioner används som sagt nötdjur, grisar och lamm och det är detta som täcks här. Andra stora djurindustrier, såsom exempelvis ägg- och kycklingköttindustrierna omfattas med andra ord inte i denna studie.

¹ Twine exemplifierar här med Livestock Genetic Companies (LGCs), men detsamma gäller även för andra branscher.

4.2 Kritisk diskursanalys: tillvägagångssätt

I analogi med Faircloughs begreppsapparat kommer termen 'text' användas i en mycket bred bemärkelse för att benämna föremålen för analys, som kan inkludera såväl skrivet som talat eller visuellt språk. Fairclough menar att den kritiska diskursanalysen handlar om att analysera "the relationship between texts, processes, and their social conditions, both the immediate conditions of the situational context and the more remote conditions of institutional and social structures. Or [...] the relationship between *texts*, *interactions*, and *contexts*" (Fairclough, 2015: 58). Dessa, det vill säga text, interaktion (produktions- och tolkningsprocesser av text) och kontext utgör tre dimensioner av diskurs (Faircloughs tredimensionella modell).

Vidare skiljer Fairclough på tre steg i analysen, nämligen beskrivning (description), tolkning (interpretation) och förklaring (explanation) (Fairclough, 2015: 59, 128). Dessa tre steg återkopplar till diskursens tre dimensioner. Beskrivning avser analys av de formella delarna i texten, det vill säga ordval, grammatik, och struktur (Fairclough, 2015: 58, 129-130). Formella delar av texten kan ha experiential, relational och/eller expressive values; en enskild del kan alltså samtidigt bära en, två eller alla tre värden. Experiential value signalerar textproducentens "experience of the natural and social world" (Fairclough, 2015: 130), genom exempelvis ideologiskt synonyma eller hyponyma relationer mellan ord eller huruvida meningar är aktiva eller passiva. Relational value innebär hur sociala relationer uttrycks i texten, genom exempelvis om och hur första och andra person används. Expressive value är vilken värdering som textproducenten lägger i texten (Fairclough, 2015: 129-132). I det konkreta analysarbetet med det empiriska materialet användes delar av den frågemall som Fairclough föreslår för beskrivningen. I korthet:

What experiential/relational/expressive values do words have?

What experiential/relational/expressive values do grammatical features have?

How are (simple) sentences linked together?

What larger-scale structures does the text have?

(Fairclough, 2015: 129-130)

Dessutom är de alternativa meningskonstruktioner, vad gäller grammatiska val och ordval som hade kunnat användas också av intresse (Fairclough, 2015: 129).

Vidare menar Fairclough att beskrivning inte ensamt räcker som analysmodell då

the values of textual features only become real, socially operative, if they are embedded in social interaction, where texts are produced and interpreted against a background of common-sense assumptions (part of the 'members' resources', MR) which give textual features their values (Fairclough, 2015: 154)

Det andra steget, tolkning, innebär därför att analysera relationen mellan texten och interaktionen, det vill säga produktionen och tolkningen av texten (Fairclough, 2015: 58). Med risk för något mått av otydlighet använder alltså Fairclough begreppet tolkning för att beteckna både konsumtionen och analysen av text, detta för att betona likheten mellan dessa två processer, i båda fallen krävs 'member's resources' för att förstå texten; skillnaden ligger i att analytikern gör detta med en självmedvetenhet och en strävan efter att förklara processen (Fairclough, 2015: 155, 176).

Förklaring handlar slutligen om interaktionens koppling till den sociala kontexten, om "the social determination of the processes of production and interpretation, and their social effects" (Fairclough, 2015: 59). Syftet med det tredje steget är att synliggöra maktrelationer och ideologi som finns i ideologisk 'common sense' och implicita antaganden (Fairclough, 2015: 172). Dessa tre steg sker inte strikt i den ordning de presenterats, Fairclough konstaterar att beskrivning redan förutsätter ett visst mått av tolkning (Fairclough, 2015: 128). Tolkningen av en texts lingvistiska betydelse görs med en förutfattad idé om dess situationella kontext; "this means that the values which particular features of texts have, depends on the interpreter's typification of the situational context" (Fairclough, 2015: 163).

Störst fokus i analysen kommer vara på de implicita förhandsantaganden som texterna kräver samt hur 'agency' uttrycks på olika sätt, och vad det får för konsekvenser.

4.3 Metodreflektioner

Valen av ämne och angreppssätt och hur jag formulerar den här uppsatsens text speglar naturligtvis mina egna utgångspunkter och förförståelser. Jag är själv kritisk till utnyttjande av andra djur för människors syften i djurindustrin, såväl ideologiskt som i vardagliga praktiker identifierar jag mig som vegan. Fairclough menar dock att meningen med kritisk diskursanalys är att synliggöra maktrelationer och ifrågasätta dem (Fairclough, 2015: 155, 252), vilket är en uttalad ambition med denna uppsats. Stibbe konstaterar att "sociology in general is only beginning to consider domination as it applies to animals" (Stibbe, 2001: 146). Förhoppningen med den här uppsatsen är därför att kunna bidra åtminstone något till att öka

intresset för och visa på möjligheter till kritiska studier av människans relationer till de andra djuren inom ramen för sociologin.

När det gäller etiska aspekter av studien så är inga enskilda personer inblandade som deltagare. Allt empiriskt material består av publika anonyma texter, från officiella hemsidor, vilka dessutom är avsedda för att nå ut så mycket som möjligt, då det handlar om marknadsföring.

Att vilja framställa sin produkt och sin produktionsprocess i positiv dager är förvisso inte alls unikt för djurindustrin, utan snarare något självklart i alla marknadsföringssammanhang. Men det är inte en (eventuell) förskönad framställning i sig som är av intresse för den här studien. Vad som är intressant här är hur djuren, genom språkliga och visuella uttryck, konstrueras diskursivt som naturliga och självklara produktionsenheter i livsmedelsindustrin.

5. Analys

Under analysarbetet utkristalliserades tre övergripande teman. Dessa är dels en genomsyrande välfärdsdiskurs, vilket också kan sägas innefatta en djurskyddsnationalism, med Svärds (2013, 2014) terminologi, i framhävandet av svenskhet som starkt kopplat till djurvälstånd och omsorg. Vidare hur 'agency' och ansvar för skeenden formuleras i texterna, där människor ofta är frånvarande från det som sker. Samt slutligen frånvaron av kopplingen mellan det levande djuret och produkten. Tre bilder (visuella texter) från Scan kommer analyseras i det tredje avsnittet, utöver skriftliga texter.

5.1 Välfärdsdiskurs: glada (svenska) djur smakar gott!

5.1.1 Välfärd som cirkelargument: om djuren smakar gott så är de glada!

Välfärd och omsorg är teman som ofta återkommer i texterna från såväl Arla som Scan. "Våra kor måste må bra för att mjölken ska bli bra" (Arla, e), implicerar omvänt att eftersom att mjölken *är* bra så mår korna bra, vilket ger upphov till ett cirkelargument. Att produkterna håller god kvalitet blir följaktligen en garant för och ett bevis på en god djurvälstånd. Twine

menar att "in the agricultural or sporting context health and welfare can often be proxies for the productivity of the animal body" (Twine, 2012: 18), och inte sällan bygger formuleringarna om välfärd och omsorg på argument om kvalité och effektivitet. Dessa argument implicerar att det är lönsamt för företagen att behandla djuren väl, då det gör smak och kvalité bättre och produktionen effektivare, och därmed blir det rationellt med god omsorg.²

Det finns flera kriterier som påverkar mörheten på köttet förutom själva djurets egenskaper. En stor påverkan för att köttet blir bra och gott att äta är hur det hanteras i vår slakt och momenten efter. Det är väldigt viktigt att djuret behandlas väl och inte stressas, både ur en etisk synpunkt och för att det påverkar köttets ph-värde (Scan, d).

Notera hur 'köttet' och 'djuret' här får en näst intill synonym betydelse; "hur det hanteras i vår slakt" syftar på "köttet", men skulle kunna bytas ut mot "djuret" med bibehållen betydelse. Dessutom är det inte köttet som slaktas utan det är djuret som slaktas för att kunna bli kött. Av etiska skäl är det "viktigt att djuret behandlas väl", men det är också rationellt då köttets kvalité är beroende av detta välmående. Som argumenteras i citatet av Noske ovan (se 3.2), så är produktivitet ett ofullständigt och ensidigt mått på djurs välmående (Noske, 1989: 16-17). Dessutom, menar Glenn (2004: 71-72), är välfärd inte en nödvändig förutsättning, då djur även under de värsta av missförhållanden fortfarande gett upphov till en lönsam produktion.

Vad som räknas som omsorg verkar också vara ganska godtyckligt;

Djuromsorg

[...] De senaste åren har vi investerat mycket pengar på miljön i våra stallar för att minimera stressen hos djuren som kommer in till oss [på slakteriet]. Det handlar om att drivgångar utformas efter djurens naturliga beteende, vilken färg- och ljussättning man har och att minimera buller (Scan, e)

Hänsyn till (eller utnyttjande av) djur som kännande subjekt för att få dem att 'frivilligt' gå till slakt, den disciplinering som Williams analyserar (2004), benämns här med rubriken djuromsorg.

Det finns ytterligare en aspekt kring välfärdsdiskursen; utöver att välfärdsargumentet ofta blir ett cirkelresonemang samt mäter 'fel' saker, så fungerar den som en legitimering och cementering av speciesism och fortsatt kött- och mjölkproduktion (Svärd, 2014: 135-136, 147-148). Djurvälfärd kan ses som en hegemonisk form av speciesism, där det inte går att

² Se Soppelsa för en diskussion om det 'rationella' i minskat lidande, med utgångspunkt i användningen av hästar för transport i 1800-talets Paris: "reducing animal suffering made the animal machine more efficient" (2011: 256) (Soppelsa, Peter. (2011). "The instrumentalisation of horses in nineteenth-century Paris" i Boddice, Rob (red.). *Anthropocentrism: humans, animals, environments*. Leiden: Brill)

utmana ideologin i grunden, utan bara göra produktionen så 'omsorgsfull' som (ekonomiskt) möjligt (Svärd, 2014: 135).

5.1.2 Djurskyddsnationalism: svenskhet som garant i sig

Något som lyfts fram i de flesta av texterna är garantier om produktionens och produkternas svenskhet, som exempelvis i följande citat från Scan; "Svensk djurhållning garanterar att djuren växer upp i sjysta miljöer, en vetskap som gör att falukorven smakar ännu godare" (Scan, 2013, se bild 3. nedan). Smakargumentet är det samma; glada djur skänker konsumenten gastronomisk njutning med en extra smakdimension: det goda samvetet. Svenskhet får i texterna en ideologiskt hyponym relation till koncept som 'djurvälstånd' och '(bäst) djurskydd', det vill säga betydelseerna av dessa ingår automatiskt (implicit) i betydelsen av svenskhet (Fairclough, 2015: 133-134).

Den första meningen i avsnittet om den ekologiska djurhållningen på Arlas gårdar lyder: "Sverige har en av världens mest omfattande djurskyddslagar" och stycket fortsätter direkt med följande: "Ekologiska Arlagårdar följer dessutom KRAV:s regler, som tar ännu mer hänsyn till djurens naturliga behov" (Arla, b). Dessa två meningar tillsammans implicerar att konventionell svensk produktion i sig redan tar tillräcklig "hänsyn till djurens naturliga behov", men att den ekologiska produktionen ger lite extra lyx i kornas tillvaro, såsom mer "frisk luft och motion" (Arla, b).

Svenskhet i sig tycks alltså medföra god omsorg, men positioneringen av svensk kött- och mjölkproduktion som "sjyst" kan dock endast ske i motsättning till något annat, "osjyst", som befinner sig utanför svenskheten (Svärd, 2013: 80).

Våra produkter innehåller alltid kött från djur som är födda, uppfödda, slaktade och styckade i Sverige. Våra produkter innehåller alltid 100% svenskt kött från svenska gårdar. För oss är det en självklarhet att konsumenten ska kunna lita på maten och ursprunget. Djuren kommer från gårdar med god djuromsorg och får bara naturligt foder som är fritt från hormoner och antibiotika i tillväxtbefrämjande syfte. (Scan, 2015, d)

Ett av våra främsta verktyg är vår omtanke om djuren. Med Scan får du svenskt kött från svenska gårdar där korna och lammen betar fritt om sommaren. Våra svenska grisar har alltid knorr på svansen eftersom de har anpassat utrymme och halm att böka runt i (Scan, a).

Trots att någon specifik 'Andre' inte uttryckligen pekats ut så finns det i de två ovanstående texterna en tydlig positionering gentemot icke-svensk djurindustri på ett mer explicit sätt än i många av de andra, mer generella garantierna om svenskhet. Det är svårt att tänka sig att

motsvarande negativa försäkranden någonsin skulle uttryckas av icke-svenska konkurrenter; som exempelvis ”djuren får onaturligt foder som innehåller hormoner och antibiotika” eller ”djuren får inte beta fritt om sommaren”. Inte desto mindre anspelar de positiva försäkrandena ovan på en intertextuell kontext för att implicit påföra icke-svensk djurindustri motsvarande negativa försäkranden (Fairclough, 2015: 165-166, 192-193).

Det är också intressant att Scan skriver att ”korna och lammen betar fritt om sommaren”, då detta undviker att beröra dels vad korna och lammen gör resten året och dels det faktum att kalvar, tjurar och grisar i Sverige *inte* har rätt till utevistelse och följaktligen, med få undantag, spenderar hela sina liv inomhus (Jordbruksverket, 2014b, 2015). Texten ovan fortsätter lite längre ned med följande; ”när man känner till matens ursprung och kan vara säker på att djuren behandlas väl smakar den faktiskt godare” (Scan, a), ”maten” och ”djuren” får en ideologiskt synonym relation, men ”den” syftar på ”maten”, trots att det är djuren som här utgör maten. Ingenstans står det något om djurens smak, som till exempel ”om *djuren* behandlas väl smakar *djuren* faktiskt godare”.

5.2 'Agency' och ansvar för skeenden

5.2.1 ”Korna vill bli mjölkade”: djuren som aktivt och frivilligt deltagande

I vissa av texterna och bilderna finns en tendens att framställa djuren som aktivt och frivilligt deltagande i produktionen. Under rubriken ”Ko-kompisar” (Arla, c), ackompanjerad av en bild av en samlad flock kor i en solig sommarhage får läsaren veta följande:

Kor är flockdjur som gillar att göra saker tillsammans. De betar tillsammans i hagen och ligger gärna och idisslar på samma ställe. Kor gillar rutiner också. De vill bli mjölkade av samma bonde vid samma tid (Arla, c).

Citatet kommer förvisso från en text främst riktad till barn, men inte desto mindre säger det något om bilden som Arla vill förmedla av den industriella mjölkproduktionen. Korna ”vill” alltså bli mjölkade, och inte utav sin kalv, utan av en bonde. Korna är här de aktiva subjekten som (tillsynes) är fria att göra det de ”gillar” och ”vill”, vilket då innefattar att delta i mjölkproduktionen. Den mänskliga kontrollen över korna i produktionen beskrivs i texten som blott ett uppfyllande av kornas fria vilja.

Följande två meningar gör dels kalvarna aktiva och dels döljer de mänsklig inblandning; ”Kalven dricker råmjölk de första dagarna och börjar sedan sakta gå över till vanlig mjölk eller pulvermjölk”, samt ”De kvigkalvar som föds på en mjölkgård blir oftast mjölkkor på samma gård” (Arla, a). Den första meningen får det att låta som ett aktivt dietval från kalvens sida att 'börja gå över till vanlig mjölk', medan den andra får det närmast att låta som ett aktivt yrkesval att 'bli mjölkko'.

En text kan också ge upphov till olika betydelser beroende på om djuren tolkas som subjekt eller objekt, särskilt tydligt är detta i följande mening; ”Rapsgrisen, den nya och innovativa grisen” (Scan, b). Vem är innovativ? Det är troligast inte grisen som kreativt subjekt som avses här, inte heller är det en bestämd, enskild gris som beskrivs. Det som beskrivs är i själva verket en ny metod där svensk(!) rapsolja blandas i grisarnas foder för att köttet ska få ”en bättre fettsammansättning” och bli ”saftigare, mörare och smakrikare” (Scan, b). Med 'Rapsgrisen' åsyftas alltså här snarare ett objekt, som en ny modell av en vara. I en annan text, om en av gårdarna som levererar grisar till Scan, räknas några av gårdens tillgångar upp: “8500 slaktgrisar, 230 hektar brukad åker, 35 hektar skog” (Scan, e). Grisarna benämns här inte bara efter det mänskliga målet med deras liv – att slaktas och ätas i ung ålder – för att göra objektifieringen komplett listas de också som enheter bland andra ägor och naturresurser, i detta fall åker och skog. Ord som slaktgrisar, rapsgrisar, slaktdjur, kött djur och mjölkkor används om djuren i produktionen, djuren definieras alltså av det mänskliga intresset av och målet med deras kroppar eller av den kost de får som ska ge vissa egenskaper till köttet från deras döda kroppar (Glenn, 2004: 68).

5.2.2 ”Slakten inleds...”: passiva satser och otydlig 'agency'

Stundtals beskrivs djurens liv i produktionen som något som bara tycks ske av sig självt, utan inverkan varken från djuren själva eller från människor. Följande citat är ett mycket tydligt exempel på detta:

Svenska mjölkkor lever för närvarande drygt 5 år, men variationen är stor. Vissa kor kan vara mjölkkor i över 10 år. Varje år ersätts vissa kor i besättningen med yngre. (Arla, a)

Detta korta citat rymmer flera anmärkningsvärda aspekter, värda att se närmare på. Som konstaterats ovan kan kor bli uppåt 25 år gamla, en ko är alltså inte alls gammal vid 5 års ålder, snarare tvärtom. Varför lever då svenska mjölkkor ”för närvarande” endast i ”drygt 5

år”, och vad innebär det att ”vissa kor [ersätts] med yngre”? Även den andra meningen i citatet ovan förtjänar en kommentar. ”Vissa kor kan vara mjölkkor i över 10 år”. En ko som inte längre ”kan vara mjölkko” efter några år i produktionen, varför kan hon inte det och vad händer med henne då? Det ger Arla inget uttryckligt svar på. Det enda tillfälle då slakt nämns i texten om kornas liv på mjölkgården är i stycket om kalvar där ”tjurkalvarna föds upp för att så småningom slaktas och användas som kött” (Arla, a). Genomgående i ovanstående citat är frånvaro av explicit mänsklig inverkan på kornas liv och tillvaro och ett användande av ”sterile language to hide violence” (Glenn, 2004: 68).

Några intressanta skillnader noteras i hur detaljerad information som ges i Arlas beskrivning av ekologisk respektive konventionell produktion. Som utmärkande vid ekologisk produktion nämns bland annat följande.

God djurhållning

Sverige har en av världens mest omfattande djurskyddslagar. Ekologiska Arlagårdar följer dessutom KRAV:s regler, som tar ännu mer hänsyn till djurens naturliga behov. Det innebär att ekologiska kor får vara utomhus mer för att beta, få frisk luft och motion. [...] Kon får vara i fred när hon kalvar och får vara med sin kalv det första dygnet så att den kan dia och få i sig den viktiga råmjölken. Sen får den sällskap av andra kalvar och får fortsätta dricka riktig mjölk i minst tolv veckor. (Arla, b)

I Arlas beskrivning av kor och kalvar i konventionell mjölkproduktion sägs däremot ingenting om varken miljön vid kalvning eller huruvida kalven får dia.

Det första kalven får dricka är råmjölk från sin mamma. Kalven dricker råmjölk de första dagarna och börjar sedan sakta gå över till vanlig mjölk eller pulvermjölk. Nyfödda kalvar får mjölk i 6-12 veckor och får samtidigt vänja sig vid att äta grovfoder och lite kraftfoder. (Arla, a)

Ordet 'dia' nämns bara i texten om ekologisk produktion, i övrigt används 'dricka'. Det sägs inte att kalven *inte* diar. Det sägs ingenting om hur länge kon får vara med sin kalv i konventionell produktion; ett helt dygn *får* kon däremot vara med sin kalv i ekologisk produktion. I ekologisk produktion sägs att korna ”får vara utomhus mer”, något som inte specificeras vidare och det sägs inte att de får vara utomhus mindre i konventionell produktion. Gemensamt för beskrivningarna är dock att ingen av dem nämner separeringen av kalven från kon. Formuleringen ”Sen [efter ett dygn] får den sällskap av andra kalvar” är det närmaste sätt på vilket separeringen berörs. Men den beskrivs inte i termer av separering mellan kon och hennes kalv, utan istället framställs det som något enbart positivt; kalven ”får sällskap” av andra kalvar. Som konstaterats ovan (se 1.2.2) tas kalven vanligen ifrån kon direkt efter födseln i konventionell produktion, vilket innebär att kalven aldrig får möjlighet att dia från sin mamma. Ändå står det att ”det första kalven får dricka är råmjölk från sin

mamma”, vilket ger sken av att kalven faktiskt *får* dia, samtidigt som ordet 'dricka' kan fungera som en gardering mot eventuell kritik om vilseledning.

Vidare tycks 'vi' och 'du' användas för att skapa en personlig, informell kundrelation, i till synes oproblematiska sammanhang, som i följande exempel.

Våra kor måste må bra för att mjölken ska bli bra. Därför vet vi och våra bönder en hel del om kor. Här kan du ta del av den kunskapen (Arla, e).

'Vi' används däremot inte för att prata om slakten, inte heller för att prata om mjölkornas livslängd ovan, där är meningarna genomgående passiva. “Slakten inleds med att djuren bedövas. Det betyder att djuret görs medvetslöst innan avblodning” (Scan, e), istället för ”Vi inleder slakten med att bedöva djuren” och ”vi gör djuret medvetslöst” eller ”Varje år ersätter vi vissa kor med yngre”. Nominalisering förekommer även, där subjektet byts ut mot ett substantiv, som i: ”Transporterna till slakteriet sker under mycket kontrollerade former”. Såväl nominalisering som passivisering av meningar fyller funktionen av att dölja 'agency' och kausalitet och därmed ansvar för det som sker (Fairclough, 2015: 140-141).

I ett stycke används dock 'vi' om slakten, men här handlar det inte om en beskrivning av slakten i sig, utan det nämns bara som en del i en uppräkningslista:

Vi på Scan är stolta över att vi gör våra produkter från grunden. Vi äger hela kedjan från jord till bord eftersom vi själva köper in djuren från svenska bönder. Vi slaktar och styckar djuren och förädlar sedan köttet till charkprodukter av högsta kvalitet (Scan, e).

5.3 Dödandet lyser med sin frånvaro

På grund av en ökad medvetenhet och vilja att veta köttets ursprung menar Parry (2010) att det finns en trend i ökad synlighet vid slakt av djur, framförallt i matlagningsprogram. Detta syftar till att återbörda den frånvarande referenten genom att ”reintegrate the animal into the discourse surrounding meat” (Parry, 2010: 382). Till viss del kan detta även sägas gälla Arlas och Scans marknadsföring. De utger sig för att beskriva och visa upp hela produktionskedjan ”från grunden”, även slakten, men vid närmare granskning är det genomgående något som saknas, nämligen kopplingen mellan det levande djuret, det dödade djuret och produkten. Detta är framförallt tydligt i köttproduktionen där själva dödandet och identifierbara döda kroppar är konstant frånvarande. När det gäller Arla finns det en, kanske inte lika uppenbar,

frånvaro av kopplingen mellan kon och mjölkprodukterna; mjölken sägs bland annat vara en ”råvara från naturen” (Arla, d), dessutom nämns slakt knappt alls.

Det finns flera sätt på vilket dödandet görs frånvarande, varav några redan berörts i tidigare delar av analysen, till exempel med hjälp av passiva satser och nominalisering. I följande exempel utelämnas dödandet, men är nödvändigt för uttolkaren att lägga till för att förstå innebörden (Fairclough, 2015: 104-105); ”En kalv är ett nötdjur yngre än tolv månader. Är kalven yngre än åtta månader betecknas köttet ljust kalvkött” (Scan, c). Vad som avses är uppenbarligen om kalven är yngre än åtta månader *när hen slaktas*.

Bild 1. Skärmbild från Scans hemsida, Köttguiden Kalv (Scan, c)

På Scans hemsida finns en köttguide där styckningsscheman visas på tecknade djur (se bild 1. ovan). Genom att klicka på listan med styckningsdetaljer så markeras det aktuella området på det tecknade djurets kropp och en informationstext om samt en bild på den valda delen visas. Detta upplägg skapar i framförallt två avseenden ett avstånd mellan de levande djuren och styckningsdetaljerna. Dels genom att djuret är tecknat; det är inte en riktig, levande eller död, kalv som fått ett styckningsschema ritat på sin kropp. Dels genom fotona på de olika styckningsdetaljerna; de visas inte på djurets kropp, utan vid sidan av helt skiljt från djuret och det finns ingenting som visuellt kopplar köttbiten på fotot till en faktisk, levande kalv. (Glenn, 2004) Kopplingen mellan det levande djuret och köttet är alltså högst otydlig.

Under rubriken Slakt, med underrubrik ”Veterinärer ständigt närvarande” (se bild 2. nedan) beskrivs först hur djuren tas emot på slakteriet. Stycket avslutas sedan med följande:

Slakten inleds med att djuren bedövas. Det betyder att djuret görs medvetslös innan avblodning. Inga djur får slaktas utan bedövning, utan undantag.³

Ovanstående är det enda som sägs om själva slakten, därefter är avsnittet slut. Det sägs alltså inte något om hur slakten går till, hur djuret bedövas, vad avblodning innebär och hur den går till. Vidare förklaras inte vad djuret dör av. Som konstaterats ovan finns ingen agent, utan det är till synes något som bara sker.

Transport

Noga reglerat

Transporterna till slakteriet sker under mycket kontrollerade former. Vi arbetar med erfarna åkare som har specialbyggda transporter med bland annat klimatsystem. Chaufförerna är certifierade att hantera djur vilket gör att på- och avlastning sker så smidigt som möjligt. Transporttiderna får aldrig överstiga åtta timmar men oftast är de mycket kortare än så, medellängden på våra transporter ligger på ca fyra timmar.

Slakt

Veterinärer ständigt närvarande

När djuren anländer hos oss besiktigas varje djur av en statligt anställd veterinär. Djurägaren garanterar vid varje leverans på heder och samvete att alla djuren är friska och födda och uppvuxna i Sverige. Vår certifierade personal tar emot djuren och om djuren behöver stallas upp får de foder och vatten.

Grisarna och lamm får strö i boxarna medan kreaturen har mjuka gummimattor att ligga på. Slakten inleds med att djuren bedövas. Det betyder att djuret görs medvetslöst innan avblodning. Inga djur får slaktas i Sverige utan bedövning, utan undantag.

Djuromsorg

Den du med föremåden inte är nöjd så byter vi på en ny produkt ur vårt sortiment.

Bild 2. Skärmbild från Scans hemsida, Våra produkter från grunden (Scan, e)

Även visuellt saknas dödandet i texterna, inga bilder av slakten visas. I händelseförloppet som beskrivs i bild 2. ovan går det från livs levande, hela kor på ena bilden, till helt avpersonifierade, oidentifierbara köttstycken på nästa bild. Det finns inget som explicit antyder att köttstyckena på den nedre bilden har något att göra med de levande korna på den övre bilden. Våldet, själva dödandet, är helt frånvarande såväl i skriven text som i bild.

³ Mot bakgrund av vad som diskuterats ovan och i ljuset av nuvarande rasistiska och islamofobiska strömningar, av vilka 'halalslaktdebatten' är ett uttryck, är det svårt att inte tolka den undantagslösa bedövningsgarantin som ett sätt för Scan att gardera sig mot eventuella misstankar om deltagande i 'den Andres' djurplågeri (se t ex Svärd (2013, 2014) samt Burt, Jonathan (2006). "Conflicts around Slaughter in Modernity" i the Animal Studies Group, *Killing Animals* s. 120-144. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.).

Så här gör du
FALUKORV
från grunden

1 Det finns inga genvägar om du ska göra riktigt god falukorv. Så börja med att besöka en närliggande bondgård. Där köper du en ko och en gris. Svensk djurhållning garanterar att djuren växer upp i sjysta miljöer, en vetskap som gör att falukorven smakar ännu godare.

2 Kör djuren lugnt och försiktigt till närmaste auktoriserade slaktare. Se bara till att du har ett fordon som uppfyller alla krav för en säker djurtransport. Annars är det bara att knata.

3 När slaktaren och styckaren gjort sitt är det dags att åka hem.

4 Väl hemma i ditt kök börjar du med att tvätta händerna. Blöttlägg sedan kons krotarm, den ska du använda när du stoppar din korv. Stoppa sedan köttkvarnens och blandarens delar i frysen innan du styckar köttet i mindre bitar och avlägsnar senor och hinnor.

5 Mal ditt kött två gånger. Det gör du för att få en finare och bättre blandad färs.

Bild 3. Scans reklamannons, (Scan, 2013, bilden är beskuren)

I Scans reklamannons ”Så här gör du falukorv från grunden” (se bild 3. ovan), som presenterats och diskuterats ovan, är dödandet på sätt och vis än mer frånvarande. I nio steg beskrivs, som sagt, tillverkningen av falukorv, de fem första stegen syns på bild 3., då bilderna till dessa är mest relevanta.

För att texten i steg 1 ska ha någon relevans krävs ett självklart implicit antagande om kons och grisens roll vid tillverkningen av en falukorv, samt om den svenska produktionens överlägsenhet, vilket diskuterats ovan.

Även här visas först en bild av en levande ko och en levande gris i steg 2 (som dessutom promenerar för sig själva) och därefter syns ett avpersonifierat stycke kött i steg 4. Men, det händer någonting däremellan. Steg 3 lyder: ”När slaktaren och styckaren gjort sitt är det dags att åka hem”. Vad är detta ”sitt” som slaktaren och styckaren ”gjort”? Kon och grisen

är inte närvarande varken på bilden eller i texten till det tredje steget. För att förstå vad som menas och skapa en koherent bild av händelseförloppet som beskrivs så krävs det en vetskap om kopplingen mellan de levande djuren på bild två, slaktaren på bild tre och köttet på bild fyra (Fairclough, 104). Även här är våldet helt frånvarande.

Något motsägelsefullt står det ”*ditt kött*” men ”*kons krocketarm*” och ”*fett från grisens sida*” (steg 5,4 respektive 6, mina kursiveringar). Inkonsekvent nog så åsyftas här inte köttet från du:ets egna kropp, såsom är fallet med ”*kons krocketarm*” och ”*grisens sida*”; det är inte en (extern) krocketarm som kon äger, utan den är (var) en del av kons kropp, men vad som menas med ”*ditt kött*” är i själva verket kons och grisens muskler som blivit du:ets egendom. En möjlig förklaring till varför det utan missförstånd, i den här kontexten, går att säga ”*ditt kött*” men inte ”*din tarm*” eller ”*din sida*” (tarmen och sidan antas trots allt vara lika mycket du:ets egendom som köttet), kan vara att betydelsen av kött är så fränkopplad från faktiska djur(kroppar) (Adams, 2010: 66-67). Att det är nödvändigt att benämna ”*kons krocketarm*” och ”*grisens sida*” kan kanske här fungera som synliggörande av den frånvarande referenten.

Reklamannonsen visar upp en småskalig och gammeldags svensk idyll (liten gård på landet, sverigeflagga, smal och slingrig grusväg, handvevad köttkvarn, en (1) gris och en (1) ko vilka själva promenerar till slakteriet), vilket uppenbarligen inte är det samma som industritillverkningen. Detta kan givetvis rättfärdigas med att det inte handlar om industritillverkningen, utan om hur det går till ifall en privatperson ska göra sin egen falukorv; ”Så här gör *du* falukorv *från grunden*” (Scan, 2013, min kursiv). Men Scan avslutar annonsen med steg 9 och texten ”Om du inte hinner göra din egen korv behöver du inte misströsta – vi har redan gjort en falukorv *från grunden* som ligger och väntar på dig i kyldisken” (Scan, 2013, min kursiv), vilket ger sken av att det trots allt är så här det faktiskt går till.

6. Diskussion och slutsatser

De tre övergripande teman som analyskapitlet består av kretsar kring en gemensam röd tråd i hur texterna med hjälp av språkliga konstruktioner på olika sätt verkar för att legitimera (i sig och jämfört med 'andra') och avproblematisera användandet av andra djurs kroppar i kött- och mjölkproduktionen. Till att börja med fungerar välfärdsdiskursen legitimerande både i sig och i motsättning till det ”icke-svenska” andra. Det som sker kommuniceras som oproblematiskt i sig, då djuren sägs må bra och vara glada och detta garanteras av att djurvälstånd antas vara rationellt; produkterna blir bättre och smakar godare, och produktionen blir effektivare. Djurskyddsnationalismen gör att produktionen uppfattas som oproblematisk i förhållande till 'de andra' utanför svenskheten, alternativt blir det 'sjysta' svenska eller det 'osjysta' icke-svenska. Detta kan ses som ett sätt att osynliggöra det egna våldet; missförhållanden och våld finns visserligen, men någon annanstans, inte 'här hos oss' i den oproblematiska svenskheten.

Växlingen mellan olika formuleringar av 'agency' gör djuren frivilliga, vilket också fungerar legitimerande, eller människor frånvarande, utan ansvar och därmed utan makt över situationen – det bara sker utom någons kontroll. Växlingen mellan att ibland benämna djuren som subjekt (”Kon får vara ifred när hon kalvar”, ”Korna vill bli mjölkade”) och ibland som rena objekt och varor (”Rapsgrisen”, ”8500 slaktgrisar”, ”Där köper du en ko och en gris”), gör djurens roller otydliga.

Slutligen saknas själva dödandet genomgående. Trots att dödandet är en förutsättning för produktionen, är det osynligt och frånvarande, vilket gör djuren frånvarande och deras roll i produktionen oklar. Djurens koppling till produkterna blir därmed också oklar, detta trots att produkterna – i detta fall köttet och mjölken – kommer från eller består av deras egna kroppar. Dödandet tycks överhuvudtaget inte ske och blir således oproblematiskt i och med att det *inte* sker!

Fairclough menar att ”critical analysis of discourse is nothing if it is not a resource for struggle against domination” (Fairclough, 2015: 252). Ambitionen med denna uppsats har således varit att synliggöra de maktstrukturer och (språkliga) strategier som legitimerar utnyttjandet av djuren i kött- och mjölkproduktionen. För fortsatta studier skulle det vara intressant att djupare undersöka några av analysens teman var för sig eller i andra kontexter. Hur hanteras, motiveras och förstås dödande av andra djur beroende på människors olika relationer till dessa, såsom användande av djur för exempelvis sällskap, forskning eller underhållning? Det vore också intressant att undersöka kampen om diskursen, med avseende

på till exempel att antalet veganer och vegetarianer ökar i Sverige och på vilket sätt djurrättsorganisationer pratar om människors användande av andra djur, samt om och i så fall hur djurindustrin förhåller sig till detta.

Referenslista

Böcker, artiklar och rapporter

Adams, Carol J. (2010). *The sexual politics of meat: a feminist-vegetarian critical theory*. 20th anniversary ed. New York: Continuum

Berg, Charlotte & Axelsson, Torbjörn (2010). *Djurskydd vid slakt - ett kontrollprojekt*. Livsmedelsverket Rapport 2010:16.

DeMello, Margo. (2012). *Animals and society: an introduction to human-animal studies*. New York: Columbia University Press

Denscombe, Martyn (2009). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Fairclough, Norman (2015). *Language and power*. 3. ed. London: Routledge

Glenn, Cathy B. (2004). Constructing consumables and consent: A critical analysis of factory farm industry discourse. *Journal of communication inquiry*. 2004 28:1 s. 63-81

Joy, Melanie (2014). *Varför vi älskar hundar, äter grisar och klär oss i kor: en introduktion till karnismen: trossystemet som gör att vi kan äta vissa djur men inte andra*. Stockholm: Karneval

Lindström, Lena (2013). *Mjölkfabriken: en rapport om djuren mjölkindustrin*. Djurens rätt

Nibert, David Alan (2002). *Animal rights, human rights: entanglements of oppression and liberation*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield

Nibert, David (2003). "Humans and Other Animals: Sociology's Moral and Intellectual Challenge". *International Journal of Sociology and Social Policy*. Vol 23, nr 3 2003 s. 5-25

Noske, Barbara (1989). *Humans and other animals: beyond the boundaries of anthropology*. Winchester: Pluto

Peggs, Kay (2013). "The 'animal advocacy agenda': exploring sociology for non-human animals" i *The Sociological Review*, vol. 61 s. 591-606

Stibbe, Arran (2001). Language, power and the social construction of animals. *Society & animals* 9 (2), pp. 145-161.

Svenskt kött (2015). *Rapport 2015*.

https://static-svensktkott-temp.s3.amazonaws.com/uploads/attachments/Svenskt_k%C3%B6tt_Rapport_2015_sidor.pdf (hämtad 2015-05-11)

Strid, Ingrid, Röös, Elin & Tidåker, Pernilla (2014). *Förluster av svenskt nötkött inom primärproduktion och slakt*. Jordbruksverket Rapport 2014:07

Svärd, Per-Anders (2013). "När den Andre dödar: Slakt, speciesism och djurskyddsnationalism i svenska riksdagsdebatter 1887-1937". *Sociologi i dag*. Nr 2/2013, s. 61-84

Svärd, Per-Anders (2014). "Slaughter and animal welfarism in Sweden 1900-1944" i Workshop on Animal Politics and Political Animals. *Political animals and animal politics*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. s. 135-149

Twine, Richard (2010). *Animals as biotechnology: ethics, sustainability and critical animal studies*. London: Earthscan

Twine, Richard (2012). Revealing the 'Animal-Industrial Complex' - A concept & method for Critical Animal Studies?. *Journal for Critical Animal Studies*. Vol 10, nr 1 2012 s. 12-39

Velander, Josefin (2013). "Ett liv som gris": en diskursanalys av Grisskandalen 2009 i svenska medier. Uppsala Universitet

Williams, Anna (2004). Disciplining animals: sentience, production and critique. *International journal of sociology and social policy* 24(9), pp. 45-57

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Hemsidor

Arla Foods. Att arbeta på Arla.

<http://www.arlafoods.se/jobb-karriar/att-arbeta-pa-arla/> (2015-05-17)

Jordbruksverket (2014a). Slakt vid slakteri.

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/djurskydd/slaktochannanavlivning/slaktvidslakteri.4.37cbf7b711fa9dda7a18000200.html> (hämtad 2015-05-14)

Jordbruksverket (2014b). Stallmiljö för grisar.

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/olikaslagsdjur/grisar/stallmiljo.4.7a446fa211f3c824a0e800039.html> (hämtad 2015-05-14)

Jordbruksverket (2015). När dina nötkreatur är ute eller på bete.

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/olikaslagsdjur/notkreatur/utevistelseochbetesgang.4.4b00b7db11efe58e66b8000308.html> (hämtad 2015-05-14)

KRAV. 5.8 Mjölkuppfödda djur.

<http://www.krav.se/node/75505> (hämtad 2015-05-14)

Lantbrukarnas Riksförbund. Människan har moraliska skyldigheter gentemot djuren.

<http://www.lrf.se/LRF-och-de-grona-naringarna/Djuromsorg/> (hämtad 2013-11-28)

Scan. Djuromsorgspolicy.

<http://www.scan.se/om-oss/var-syn-pa-kvalitet/1340> (hämtad 2015-05-17)

Svenskt kött (a). Lamm

<http://www.svensktkott.se/om-kott/uppfodning/lamm> (hämtad 2015-05-17)

Svenskt kött (b). Kött från dikor

<http://www.svensktkott.se/om-kott/uppfodning/not/kott-fran-dikor/>

Svenskt kött (c). Uppfödning

<http://www.svensktkott.se/om-kott/uppfodning/> (hämtad 2015-05-17)

Empiriskt material

Arla (a). Kor som mår bra.

<http://www.arla.se/om-arla/korna/kossan/> (hämtad 2013-10-24)

Arla (b). Ekologisk produktion gör skillnad.

<http://www.arla.se/om-arla/ekologiskt/ekologisk-produktion/> (hämtad 2013-10-24)

Arla (c). Kon.

<http://www.arlaminior.se/djuren/kon> (hämtad 2013-10-24)

Arla (d). Råvara från naturen.

<http://www.arla.se/vara-produkter/vara-produkter/naturligare-produkter/> (hämtad 2015-05-11)

Arla (e). Vi älskar kor!

<http://www.arla.se/om-arla/korna/> (hämtad 2015-05-11)

Scan (a). Alltid svenskt kött.

<http://www.scan.se/om-oss/alltid%20svenskt%20kott> (hämtad 2015-05-07)

Scan (b). Gris.

<http://www.scan.se/kottguiden/gris> (hämtad 2015-05-09)

Scan (c). Kalv.

<http://www.scan.se/kottguiden/kalv> (hämtad 2015-05-09)

Scan (d). Om omsorgsfullt utvalt.

<http://www.scan.se/aktuellt/utvalt/om> (hämtad 2015-05-11)

Scan (e). Våra produkter från grunden.

<http://www.scan.se/aktuellt/frangrunden> (hämtad 2015-05-07)

Scan (2013). Så här gör du falukorv från grunden

http://www.dagensmedia.se/multimedia/dokument/article3781903.ece/BINARY/Scan_Annons_248x372_Falukorv.pdf